

Zaman Kapsülü: Erol Manisalı, İsmail Cem ve Mehmet Ali Birand'ın Gözünden Türkiye AB İlişkileri - Mehmet Ali Tuğtan



Aralık 1999 Helsinki Zirvesinde Türkiye, AB genişleme sürecinin on üçüncü tam üye adayı olarak resmen tescil edildiğinde, en kötümser gözlemciler bile yirmi dört yıl sonra taraflar arasındaki ilişkinin bu hale geleceğini düşünmemişti. O dönemde birlikte çalıştığım ve konu hakkında farklı görüşleri olan üç önemli insanın, Erol Manisalı, İsmail Cem ve Mehmet Ali Birand'ın gözlemlerini burada paylaşmayı görev biliyorum. Ne yazık ki artık aramızda olmayan bu üç kişiyle, tam üyelik müzakerelerinin başlamasından ve Annan Planı referandumunun

gerçekleşmesinden önce, 2004 yılında görüşmüş ve Türkiye-AB ilişkileri hakkındaki görüşlerini kendilerinin de izniyle yazılı olarak not etmiştim. Artık kapsülü açmanın ve günümüze ve geleceğe de ışık tutan derslerini görmenin zamanı geldi.

Görüştüğüm ilk kişi, Erol Manisalı idi. Manisalı, kendisine AB ile ilişkilerimizin nasıl evrileceğini sorduğumda birliğin bizi tarihsel, kültürel ve ekonomik nedenlerle asla tam üye olarak almayacağını, bunun yerine adaylık statümüzün ve devam eden gümrük birliği anlaşmasının içeriğinden yararlanarak Türkiye'yi bir açık pazar ve ucuz iş gücü kaynağı olarak yedeğinde tutacağını öngörmüştü. Manisalı için AB değerlere dayalı olmaktan ziyade ekonomik, siyasi ve askeri çıkarlara dayalı emperyalist bir projeydi. Avrupa ülkelerinin on dokuzuncu yüzyılın sonundan bu yana Türkiye ve bulunduğu coğrafyaya yönelik kötücül emellerinin değişmeden sürdüğüne ve dolayısıyla Türkiye'yi tam ve eşit bir ortak olarak görmelerinin imkansız olduğuna inanıyor ve şöyle diyordu:

“Batı (ABD ve Avrupa) bu politikaları sürdürmek zorundadır, çünkü birincisi, piyasa ekonomisi küresel değil nisbi birşeydir. Piyasa ekonomisi tahterevalliyeye benzer. Bir taraf kazanırken, diğer taraf kaybeder. Piyasa ekonomisinde herkes eşit kazanacak diye bir kural olmuş olsaydı, dünya üzerinde bu kadar dengesizlik ve eşitsizlik olmazdı. İkincisi, 1990 yılından sonra iki kutuplu dünyanın, Batı kutuplu dünyaya evrilmesi ile; eğer gelir bölüşümü daha da bozulmuşsa, gelişmişler ile az gelişmişler arasında fark daha da büyümüşse, fakirler daha fakirleşmiş, zenginler ise daha zenginleşmişse o zaman adalet, piyasa koşulları ve toplumsal demokrasiden bahsetmek oldukça zordur. Batının içinde rekabet var, Batının içinde sosyal devlet var. Bununla birlikte Batıda, kendisinin dışına yönelik tek yanlı politika, saldırgan ve sömürgeci anlayış ve tutum var (...) “Hepimiz piyasa ekonomisinin kazanan tarafındayız. Fransa da, Almanya da, İngiltere de, ABD de, Ford da, Mercedes de, General Electric de ve diğer bütün büyük sermaye grupları da kazanan tarafta. O halde kendimize karşı değil, Rusya'ya, Çin'e, İran'a, Irak'a, Türkiye, Kuzey Afrika, Hindistan, Endonezya'ya karşı savaşalım. Kaynaklarını kontrol edeceğimiz bunlardır. Örneğin Endonezya bize karşıysa, Doğu Timor'u bölelim. Bize karşı çıkarsa Türkiye'yi bölelim. Eğer bölge ülkeleri bizim çıkarlarımıza karşı çıkıyorsa; onlara karşı İsrail, Kürdistan ve Ermenistan hattını oluşturalım. Bir bıçak gibi içine girip onları bölelim” düşüncesindedeler.”

Konu hakkında görüştüğüm ikinci kişi, Manisalı ile zıt fikirleri savunan Mehmet Ali Birand'dı. Birand, AB'nin herşeyden evvel bir değerler projesi olduğuna ve Türkiye'de yapılan en büyük yanlışın AB üyeliğine yalnızca ekonomik zenginleşme çerçevesinde bakılması olduğuna inanıyordu. Onun için AB, Türkiye'de askeri vesayet ve devletin vatandaş üzerindeki mutlak öncelik ve üstünlüğüne dayalı sistemin işleyen bir sivil demokrasi ile ikame edilmesinin tek gerçekçi yoluydu. Ekonomik refah ve artan ulusal güç, bu demokratik dönüşümün bir sonucu olacaktı. Özellikle orta ve uzun vadede AB üyeliği konusunda başarısız olunduğu takdirde olacakları söylerken, aslında çok da yanılmamıştı:

“Ankara'nın önünde son derece iddialı bir dönem var. Avrupa Birliği'nin getireceği farklı yaşam- düşünce ve ekonomik sistemi benimsemediği, gelişmesi için gereken desteği alamadığı takdirde, kısa veya orta vadede sorunlarının üstesinden gelemez:

Demokrasisini geliştiremeyeceği gibi, İnsan Haklarını yerleştirebilmesi için gereken itici gücü bulamaz. Bulamadığı sürece de, ikinci sınıf ülkeler düzeyinde kalır.

Ülkenin geleceğini en büyük oranda etkileyecek olan Kürt sorununu istikrar ve barış içinde çözemeyiz.

Ekonomisinin gerektirdiği disiplini, teknolojiyi elde edemez. İhracat pazarını derinleştiremez. Özetle, zenginleşmesi çok uzun yıllara yayılır ki, diğer ülkeleri yakalaması imkansızlaşır.

Silahlı Kuvvetlerinin oynadığı stratejik kartlar büyük oranda azalır. ABD'nin kolluk gücü olmanın ötesine geçemediği bir noktaya gelinir. Üstelik, süper güç konumundaki ABD'nin beklentilerini de (Irak'ta olduğu gibi) tam anlamıyla karşılayamayacağı için, ister istemez yalnızlığa itilir.

AB'yi arkasına almış bir Türkiye'nin İslam dünyasında, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya Cumhuriyetlerindeki ağırlığı ne kadar artacaksa, AB dışında kalmış bir Türkiye'nin etkinliği bugünkünün de altına düşer.”

Görüştüğüm üçüncü kişi, Türkiye'nin AB tam üyelik yolunu açan politikanın mimarlarından biri olan eski Dışişleri Bakanı İsmail Cem'di. Cem, AB-Türkiye ilişkileri üzerine düşüncelerini daha sonra İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınlarından iki cilt halinde çıkan “Türkiye, Avrupa, Avrasya” serisinde de ele aldı. İlk cilt olan “Strateji, Yunanistan, Kıbrıs” başlığı altında Türkiye'nin sadece Avrupalı ya da Doğulu olarak değerlendirilmesinin yanlış olacağını, Türkiye'nin aslen Avrasyalı bir tarih ve kültüre sahip olduğunu belirten Cem, Türkiye'nin doğu için öneminin batı ile ilişkilerinin derinlik ve kurumsallığına, batı için öneminin ise doğudaki güç ve prestijine bağlı olduğunu söylüyordu. Türkiye'nin AB ile 2004 yılının Aralık ayında gerçekleşecek zirve sonrası gireceği tam üyelik müzakere aşaması içinse, o dönemde kritik gördüğü iki konuya işaret etmişti:

“Birinci konu mali ve idari: Avrupa Birliği, bütçesinde bunun için gerekli miktarda para olmadığı ve anayasal düzen değişikliklerine yönelik referandumlardan sonuç almadığı sürece Türkiye'yi tam üye olarak almak istemiyor. Helsinki Zirvesi öncesinde bana verdikleri izlenim, 2013 öncesinde üyeliğimizi planlamadıkları yönündeydi. Dolayısıyla bizim, 2013'ten önce üyeliği zorlayacak şekilde müzakere etmemiz, üzerimize düşenleri vakit geçirmeden ve eksiksiz yerine getirmemiz gerekli. Bu da bizi ikinci ve daha kritik konuya getiriyor: Biz, tam üyelik adaylığımızın ilanı öncesinde Kıbrıs'ın bir şart olarak önümüze gelmesine engel olduk. Ancak içeriden Yunanistan, dışarıdan Kıbrıs Rum Yönetimi bu tarihsel dönemde Türkiye'nin AB üyeliğini Kıbrıs'ta kendi istedikleri gibi bir çözüm şartına bağlamak, yani rehin almak için ellerinden gelen herşeyi yapacaklardır. Buna mutlaka engel olmalıyız.”

Geri dönüp bakıldığında, AB ile ilişkilerimizin tarihsel, siyasi, ekonomik ve diplomatik yanları hakkında derin bilgiye sahip bu üç önemli uzmanın da kendi perspektiflerinden son derece doğru ve haklı uyarılarda bulunduğunu gözlemliyorum. Gerçekten de AB, İsmail Cem'in söylediği gibi anayasal düzenleme girişimlerinin ulusal referandumlarda başarısızlığı sonrasında Kıbrıs'ın bir şart

olarak önümüze gelmesini sağlayacak şekilde Rum Yönetimini adanın tamamını temsilen birliğe aldı. Erol Manisalı'nın işaret ettiği üzere Avrupa ana akım siyaseti, Merkel ve Macron gibi sağcı liderlerin öncülüğünde Türkiye'yi tam üye olarak birliğe katılacak bir aday değil, birliğin kıyısında demirlenecek ve ucuz iş gücü ve pazarlarından faydalanılacak bir dış muhatap, bir tür 'barbar müttefik' gibi gördü. Bunun sonucunda Türkiye, Mehmet Ali Birand'ın uyardığı üzere demokratikleşme ve ekonomik reformlarını işlevsel bir pazar ekonomisinin inşası yönünde sürdürme için gerekli itici gücü yitirdi.

Ancak itiraf etmem gerekir ki, hiç kimse yirmi yılın sonunda AB-Türkiye ilişkilerinin geleceği bu noktayı tahmin edememiştir. Günümüzde Türkiye, AB için öncelikle doğudan gelen mülteci akınlarının durdurulduğu ve giderek artan sayıda mülteci adayının AB topraklarına ulaşmadan bekletildiği bir antrepo görevi görmektedir. Bunun sonucu olarak ülkemiz, 10 milyonu aşan sayıları ile dünyanın en büyük sığınmacı topluluğuna ev sahipliği yapmaktadır. Yakın zamanda yapılan bir çalışmaya göre Türkiye, [tüm dünyada parayla vatandaşlık satın alma işlemlerinin yarısından fazlasını gerçekleştirerek](#) doğusundaki ve güneyindeki başarısız devlet statüsündeki ülkelerin çok sayıda vatandaşına kendi vatandaşlığını vermiştir. Buna mukabil Türkiye'nin kendi ulusal eğitim sisteminin en nitelikli ürünleri neredeyse yüzde yüz gibi oranlarla Avrupa'ya göç etmekte, Türkiye beyin göçü konusunda OECD ülkeleri arasında uzak ara birinci görünmektedir. Avrupa Birliği'nin Komisyon ve Konsey düzeyindeki liderleri artık açıkça Türkiye'nin görülebilir gelecekte birliğe dahil olmasının söz konusu olmadığını ifade etmekte, bir kısmı ise tam üyeliğin gerçekleşmeyeceği durumda [ilişkilerin sürmesi için alternatif modeller](#) üzerinde durulması gerektiğini belirtmektedir. Türkiye'nin tam üye adayı olduğu dönemde adı dahi anılmayan Ukrayna ve Gürcistan, yakın zamanda adaylık görüşmelerine başlamaya hazırlanmaktadır. AB maceramız, beklenenden çok daha uzun ve ince bir yol olarak önümüzde uzanmaya devam etmektedir.



Dr.Mehmet Ali Tuğtan, İstanbul Bilgi Üniversitesi

Dr. Öğretim Üyesi Mehmet Ali Tuğtan, 2008 yılından bu yana İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü öğretim üyesidir. Doktora derecesini 2008 yılında Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi programından almıştır. Uzmanlık alanları Türk-Amerikan İlişkileri, Güncel Dünya Politikası ve Güvenlik çalışmalarıdır.

Bu yazıya atıf için: Mehmet Ali Tuğtan, "Zaman Kapsülü: Erol Manisalı, İsmail Cem ve Mehmet Ali Birand'ın Gözünden Türkiye AB İlişkileri ", Panorama, Çevrimiçi Yayın, 02 Ocak 2024, <https://www.uikpanorama.com/blog/2024/01/02/zaman-kapsulu/>

Telif@*UIKPanorama*. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları Panorama dergisine aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK, Global Akademi, Panorama Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.
